

David Motadel, *ISLAM AND NAZI GERMANY'S WAR*, Cambridge Mass., The Belknap Press of Harvard University Press, 2014, 512 str.

Prije šest godina ugledni izdavač Harvard University Press objavio je studiju Davida Motadela, sada vanrednog profesora međunarodne historije na London School of Economics (LSE), o nacističkoj politici prema islamu i muslimanima. Ovaj mladi autor (rođen 1981. godine) dobitnik je više međunarodnih nagrada za istraživanje u oblasti moderne evropske historije, posebno evropskih imperija u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Njegova knjiga, čiji naslov u prevodu glasi *Islam i rat nacističke Njemačke*, prva je cjelovita studija o nacističkom korištenju islama na širokom prostoru od Sjeverne Afrike do Kavkaza. Time je prevladano ograničenje dosadašnjih istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem u nacionalnim okvirima.

Knjiga se sastoji iz tri dijela. U prvom dijelu se govori o historijskim osnovama njemačkog angažovanja s islamom, u drugom o muslimanima u ratnim zonama, a u trećem o muslimanima u nacističkim vojnim formacijama.

U prvom dijelu autor piše o politici imperijalne Njemačke prema islamu prije Prvog svjetskog rata i o angažmanu tokom tog rata. Posebno se obraća pažnja na pokušaj mobilizacije muslimana na strani Centralnih sila putem ideje o proglašenju džihada protiv država Antante, što su osmislili njemački orijentalisti kao što je Max von Oppenheim. Zatim se ističe propagandni rad među muslimanskim ratnim zarobljenicima za koje je sagrađena i džamija u Wunsdorfu kraj Berlina.

U drugom dijelu autor razmatra njemačku politiku prema muslimanima u ratnim zonama u Sjevernoj Africi, na Bliskom Istoku, Balkanu i Istočnim teritorijama (zemlje Sovjetskog Saveza). Ističe da su njemačke vlasti često posmatrale islam kao politički važan faktor, da su izdavali uputstva svojim vojnicima da poštuju muslimanske običaje te da su na Istočnim teritorijama naredili otvaranje džamija, medresa, vakufa, te uspostavljanje islamske administracije – sve u cilju podrivanja sovjetskog uticaja.

U trećem dijelu izlaže se uloga islama u njemačkoj politici prema muslimanskim vojnicima u njemačkim vojnim formacijama. Riječ je o muslimanskim istočnim legijama (koje su 1943. brojale 54 bataljona) i arapskom kontingentu unutar redovne vojske (Wehrmacht), Istočnoj muslimanskoj SS diviziji, te tri SS divizije na Balkanu – Handžar, Skender-beg i Kama. Muslimanskim vojnicima u ovim formacijama učinjeni su broji ustupci u pogledu poštivanja vjerskog kalendara, vršenja obreda i osiguranja halal ishrane. Ti vojnici su bili ciljevi organizovane propagande koja je uključivala obrazovne programe, rasturanje pamfleta, brošura i izdavanje listova. Važnu ulogu u tim jedinicama imali su vojni imami, koji su bili zaduženi ne samo za duhovnu brigu nego i političku indoktrinaciju.

Najvažniji zaključci do kojih je došao autor su sljedeći: Razlozi zbog kojih je nacistička Njemačka promovisala politički savez sa muslimanskim svijetom jesu vezani za tok rata koji je dosegao muslimanske teritorije 1941-1942. godine. Nacisti su smatrali da je islam politička snaga koja se može upotrijebiti protiv Saveznika. Iako su neki nacistički ideolozi i funkcioneri imali pozitivan stav prema islamu, ipak, vojna situacija je ta koja je dovela do planova o mobilizaciji muslimana. Pri tome su činjena i odstupanja od usvojene nacističke ideologije. Naprimjer, muslimani Istoka i Balkana su regrutovani u SS jedinice koje su do tada bile rezervisane za pripadnike “arijevske rase”.

Nacističke vođe su imale predstavu o islamu koja je bila oblikovana orijentalističkim pogledima. Smatrali su da je islam “muška, ratnička religija”, za razliku o kršćanstva koje je “univerzalizovalo terorizam religije”. Smatrali su, također, da je muslimanski svijet jedinstveni koncept, zanemarujući pri tome etničke, nacionalne i lokalne faktore koji su uticali na ponašanje muslimana.

Nacističku politiku prema muslimanima su provodili, svako u okviru svojih nadležnosti, Wehrmacht, SS, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo propagande i Ministarstvo za okupirane istočne teritorije.

Njemačka politika prema muslimanima pokazala se manje uspješnom nego što je to Berlin očekivao. Autor navodi da je glavni razlog za to nedostatak autentičnosti na strani nacističkih napora. Bilo je očigledno da je namjera nacista bila da instrumentalizuju islam i muslimane za svoje interese, a ne zbog nekog religijskog cilja. Autor to naziva nacističkim “pragmatizmom”, jer se uočava da se nacistički napori za regrutovanjem muslimana javljaju sa prvim porazima na Istočnom frontu.

Nacisti su i na Balkanu i na zauzetim teritorijama Sovjetskog Saveza koristili težak položaj muslimana pod tim režimima i to im je pomoglo u mobilizaciji muslimana. S druge strane, postojale su i pojedine muslimanske vjerske ličnosti koje su bile spremne da sarađuju u nacističkom poduhvatu. Među njima su bili: jerusalemski muftija Amin al-Husayni, muftija Jakub Szykiewicz iz Vilniusa, Muhamed Pandža iz Sarajeva, Alimseit Jamilov iz Simferopola i drugi.

Iako nacistički projekt nije u potpunosti uspio, ipak se veliki broj muslimana našao u njihovim formacijama. Procjene se kreću i do 300.000 osoba. Istovremeno, i savezničke države su razvile svoju “muslimansku politiku”. Velika Britanija, Slobodne francuske snage i Crvena armija imale su, također, veliki broj muslimana u svojim redovima. Autor u tom pogledu zaključuje da često ne postoji stroga linija razdvajanja između počinitelja i žrtava, te se muslimani mogu svrstati u jednu od tih kategorija ili u obje.

Ono što ovu knjigu izdvaja među literaturom o Drugom svjetskom ratu jeste njena sveobuhvatnost. Autor je istražio, opisao i analizirao nacističku politiku prema muslimanima na širokom geografskom prostoru i time nadišao bavljenje fenomenom muslimanskog učešća u nacističkim formacijama u pojedinim državama.

Na drugom mjestu želimo spomenuti dokumentacionu podlogu ove knjige. Ona se zasniva na istraživanjima u više od trideset arhiva u četrnaest zemalja. Pored arhiva, autor je koristio literaturu na brojnim jezicima, onovremene publikacije i memoare učesnika. To mu je omogućilo da pruži produbljeni uvid u ovu temu slijedeći postupak “s vrha prema dnu” (top-down).

Konačno, autor je sistematski izložio svoje istraživanje i to izlaganje propratio brojnim bilješkama i fotografijama. Ova knjiga se, u okviru izlaganja o muslimanima u ratnim zonama i u nacističkim vojskama, bavi i Bošnjacima i Bosnom i Hercegovinom. Autor to čini na dokumentovan način i smješta nacističku politiku u Bosni i Hercegovini u širu perspektivu. Ova knjiga proširuje naš uvid u teme koje su do sada u literaturi bile u okvirima odnosa muslimanskog autonomaštva i 13. SS divizije (Enver Redžić), vojne historije 13. SS divizije (George Lepre), pobune jednog bataljona 13. SS divizije u Villefrancheu (Mirko D. Grmek, Louise L. Lambrichs) i sjećanja i zapisa jednog prevodioca u divizijskom štabu (Zvonimir Bernwald).

Zbog značaja koji ova knjiga ima za šire pitanje nacističke instrumentalizacije islama, te za historiju Bošnjaka, Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Bosne i Hercegovine, preporučujemo njen prevod na bosanski jezik.

*Fikret Karčić*